

Мамологічні замітки.

I. Підоплічка.

Доклав 14. X. 1927 р. директор Зоолог. Музею В. Караваєв.

Mammologische Notizen.

von I. Pidoplitschka.

Vorgelegt am 14. X. 1927 von Direktor des Zoolog. Museums W. Karawajew.

I.

До поширення деяких західньо-європейських ссавців на Україні.

Zur Verbreitung einiger westeuropäischer Säugetiere in der Ukraine.

Neomys milleri Mottaz.

Рясоніжка мала.

Neomys milleri Mottaz. G. Miller.

Catalogus of the Mammals of Western Europe. 1912. P. 78—80.

Neomys soricioides S. Ognev.

Contribution à la classification des mammifères insectivores de la Russie. Annuaire du Musée Zoologique de l'Académie des Sciences de Russie. T. XXII. 1917—1921. P. 347—350.

Neomys soricioides Ognev. I. Pidoplitschka. Neue Nachrichten über die Verbreitung einiger Säugetiere in der Ukraine. Mémoires d. 1. Classe des Sciences Physiques et Mathém. Acad. d. Sc. d. l'Ukraine. T. IV. livr. 2. P. 90.

Проглядаючи влітку 1927 р. чималу серію черепів (50 шт.) цього виду з різних місць Правобережної України, мені довелося звернути увагу на те, що черепи, котрі походять з Гуманської округи, належать виключно цій формі рясоніжки. Зважаючи на такий факт, з'явилась необхідність ближче підійти до вияснення її систематичного положення. Як відомо *N. milleri* до цього часу для фауни С.С.Р.Р. взагалі не вказували. За даними Miller'а (l. c.) вона поширена в Піренеях, Альпах та в Угорщині. Отже найближча від нас знахідка її це Угорщина. Року 1917 С. І. Огнєв за одним примірником з Гродненщини описав (l. c.) *Neomys soricioides*. що, як зазначає автор наприкінці статті, близько стоїть

до *N. milleri* Mottaz (з Швейцарії) та *N. anomalus* Cabrera (з Іспанії)... од згаданих форм наш новий вид відрізняється помітно меншими розмірами та деякими пластичними ознаками". Зважаючи на те, що „пластичні ознаки“ в роду *Neomys* мінливі не аби-якою мірою, як і розміри, треба було перевірити видову самостійність *N. soricioides*. Року 1926 я добув декілька черепів малої рясоніжки з погадок сипухи (Коростен. окр.) і визначив їх як *N. soricioides* (l. c.). Під осінь 1926 р. Є. Кितिцин добув один прим. *N. soricioides* (шкурка та череп її переховуються тепер у Зоол. Муз. У.А.Н. за № 246). Цей примірник рясоніжки досліджував і С. І. Огньов. Він визнав її за той вид, що його сам описав. Цей примірник дуже гарно підходить під діагнозу *N. milleri* за винятком довжини тіла, що менша на 13 мм. від мінімума зазначеного для *N. milleri*. Оце єдина, можна сказати, ознака, що одрізняє весь наш матеріал з *N. milleri* од західньо-європейського, але тут треба сказати, що виміри в згаданому випадку зроблено після того, як рясоніжка три дні вилежала в денатурованому спирті. Тип *N. soricioides* довжиною тіла на 2 мм. (менший) різниться від мінімума зазначеного для *N. milleri*, а в усіх інших ознаках цілком відповідає діагнозу й описові *N. milleri*. Року 1925 С. П. Іванов добув у Гумані самця рясоніжки, що цілком підходить під діагнозу і опис *N. milleri*, переважаючи тільки довжиною тіла на 1 мм. максимум зазначений для *N. milleri* та маючи хвіст на 2,5 мм. менший ніж мінімум вказаний для хвоста останньої. Отже що-до розмірів тіла між нашими та західньо-європейськими малими рясоніжками є невелика одміна. А втім, зважати на ню особливо не доводиться, коли взяти на увагу індивідуальні підхідки того, хто робить виміри, та невелику кількість виміряних примірників як у нас, так і в зах. Європі. Багато кращу й суцільнішу картину що-до ідентичності *N. soricioides* і *N. milleri* дають розміри черепа. Одсилаючи по подробиці вимірів у наведену тут таблицю, я зазначу, що в високій мірі діагностична для *N. milleri* — спідня щелепа, що своїми розмірами дорівнює спідній щелепі звичайної мідії (*Sorex araneus* L.), але відрізняється від неї будовою виросткового паростка (*Processus condyloideus*) — це дає змогу досить легко відрізнити *N. milleri* од *N. fodiens* (по розмірах). Я мав спромогу дослідити дуже хорошу серію спідніх щелепів *N. milleri*. По-за тим усім Miller (l. c.) вказує, що *N. milleri* має 10 пипок (*mammæ*), а *N. fodiens* — 8. Самичка *N. milleri* N 246 з Коростенщини має 10 пипок, отже тут розходження в ознаці немає, але слід завважити, що кількість пипок навряд чи має велике значіння для систематики роду *Neomys*, бо наприклад самичка *N. fodiens* з Коростенщини (N 79 кол. Ент. Відділу К.К.С.Г.Д.С.) має теж 10 пипок, инша самка звідти-ж має 12 пипок. Отож я вважаю, що *N. soricioides* — безумовно синонім *N. milleri*, а *N. milleri* більш-менш гарно відрізняється від *N. fodiens*, даючи разом з останньою паралелю що-до *Sorex minutus* і *S. araneus* L. Що-ж до самого факту знайдення *N. milleri*, як альпейської форми, у нас, то тут немає нічого неможливого, адже-ж такі види

як *Neomys fodiens*, *Sorex araneus*, *S. minutus* звичайні в нас, поширені на тих самих гірських висотах, звідки відома й *N. milleri*.

Не пошкодить тут порівняти також діагнозу *N. milleri* з діагнозом *N. soricioides*. Це порівняння тільки стверджує все, що сказали ми попередю про ідентичність цих форм.

Діагноза *N. milleri* (за Miller'ом 1. с.): Трохи менша ніж *N. fodiens*; кіля на хвості немає або репрезентують його невеличкі завдовжки волоски зісподу термінальної третини хвоста; бахрімка з боків лапок не дуже розвинена. Задня лапка звичайно менша од 17 мм.; хвіст звичайно менший ніж 55 мм. лакримальні відтулини відкриваються по-над точками стику між m^1 і m^2 ; передній горішній різець слабкий (slender).

Діагноза *N. soricioides* (за Огньовим 1. с.): Загальний тон спини блискучо-чорнобурого кольору; він різко відокремлюється від білої барви низу. Дуже короткий хвіст не має яскраво виявленого „кіля“; гребеневе волосся (бахрімка) на задніх кінцівках розвинене дуже слабо. Череп надто малий, плоский та вузький у носовому відділі. Foramina anteorbitalia дрібні — ознака характерна для роду *Sorex*.

Взагалі череп цього виду більше нагадує черепа якої-небудь *Sorex* ніж справжньої *Neomys*. Зуби дуже дрібні й слабкі, їхні основи не подовжені так, як у деяких сибірських особин. Четвертий проміжний зуб досить добре помітний у ряді зубів. Характерна структура першого спіднього різця, що відрізняється своєю порівнюючи прямою формою.

Що-до забарвлення, то за браком задовольщої серії шкурок схарактеризувати наших *N. milleri* не можна. Зазначу тільки, що в обох наших примірників біла барва низу набагато яскравіше відокремлена від чорної барви верху ніж то є у *N. fodiens*. Крім того цікаво, що у № 246, яка не цілком перелиняла, горішня задня половина блискучо чорного кольору, а передня трохи буріша з сивиною так, як і в гуманського примірника. Судячи з розмірів черепа наших *N. milleri*, можливо, що далші дослідження дозволять надати *N. soricioides* підвидове значіння. Нарешті, можна зазначити, що тип *N. soricioides* (він зберігається в Зоол. Музеї Всесоюз. Ак. Наук) я мав змогу оглянути завдяки Б. С. Віноградову.

Таблиця знаходищ на Україні *Neomys milleri* та *N. fodiens* на підставі аналіз погадок сов та сичів (загальної кількості всіх звірят добутих з погадок — не наведено).

№ №	ЗНАХОДИЩА	Кількість погадок в одній аналізі	Назва сови	Кількість <i>Neomys</i> <i>milleri</i>	Кількість <i>Neomys</i> <i>fodiens</i>
1	Малинський р. Коростенської окр. с. Федорівка	1715	<i>Tyto alba</i>	34	275
2	Любарський р. Бардичівської окр. с. Коростка.	80	" "	1	7
3	Іванків Київської окр.	10	<i>Strix sp.</i>	—	1
4	Хотівський р. Київської окр. Заспа	42	" "	—	5
5	Богуславський р. Б.-Церківської окр. с. Синиця.	10	<i>Tyto alba</i>	—	1
6	Медведівка Черкаської окр.	90	<i>Athenenoctua</i>	—	23
7	Руська Поляна Черкаськ. окр.	206	<i>Tyto alba</i>	—	1
8	Корсунь Черкаської окр.	87	" "	1	—
9	Мліїв Черкаськ. окр.	72	" "	1	1
10	Оратів Гуманської окр.	81	<i>Asio otus</i>	1	—
11	Козацька Гуманської окр.	82	<i>Tyto alba</i>	11	—
12	Носівка Ніженської окр.	460	" "	—	22
13	Майнівка Ніженської окр.	531	<i>Athenenoctua</i>	—	4

До цього треба додати знахідку *N. milleri* в м. Гумані.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ВИМІРІВ ЗАХІДНЬОЇ

	L	C	PI	Кондилобазальна дов- жина Condylobasallänge
За Miller'ом (с. 80); Nach Miller (S. 80).				
Тип. N. milleri; Type N. milleri	76	59	16	20,2
На підставі 21 примірн. { Maximum	87	59	17	21,0
Auf Grund vom 21 Exem- { Medium.	79	52	15,8	20,1
plaren { Minimum	75	45	14	19
Тип. N. soricioides (за Огнєвим стор. 347)	73,3	47,1	14,2	19,5
Type N. soricioides (Nach Ognev S. 350)				
Кол. Зоолог. Муз. У. А. Н.				
Samml. d. Zoolog. Mus. d. Ukrainischen Akad. d. Wissenschaften				
№ 246. ♀. 16. X. 1926. Малинськ. р. Коростенськ. окр. distr. Korostenj (Volynj).	62	48	13,8	19,4
№ 177. 6. IX. 1926. ibidem.	—	—	—	19,2±
Кол. Ентоม. Відд. Київськ. С.-Г. Досв. Станції.				
Samml. d. Entomolog. Abteilung der Kiewer landwirtschaft- lichen Versuchs-Station.				
№ 115. ♂. 14. VI. 1925. Гумань. Umanj.	88	42,5	15,5	20
№ 134. с. Козацька Гуманської окр.	—	—	—	19,1
г. Kozatsjka distr. Umanj.				
№ 133. ibidem.	—	—	—	—
№ 135. ibidem.	—	—	—	—
№ 136. ibidem.	—	—	—	—
№ 137. ibidem.	—	—	—	—
№ 138. Н. Чарторія Бард. окр. Nov. Tschartorija distr. Berdytshev.	—	—	—	—
№ 141. Малинськ. р. Коростенськ, окр. distr. Korostenj . . .	—	—	—	—
№ 143. ibidem.	—	—	—	—
№ 144. ibidem.	—	—	—	—
№ 146. Мліїв Черкаськ. окр. distr. Tsherkassy.	—	—	—	—
№ 147. Корсунь Черкаськ. окр. distr. Tsherkassy.	—	—	—	—

ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ NEOMYS MILLERI

Вилицева ширина Zygomaticbreite	Лакримальна ширина Lacrimalbreite	Ширина черепної коробки Breite der Schädel- kapsel	Висота черепної ко- робки (посередині). Höhe der Schädel- capsel (in der Mitte)	Мандибула Unterkiefer	Максильярний ряд зубів (у цілому) Maxillare Zahnreihe (ganz)	Мандибулярний ряд зубів Zahnreihe des Unter- kiefers (ganz)	
6+	5,0	10,0	—	10,4	9,4	9,0	Швейцарія, Франція Угорщина, Піренеї.
6,8	5,2	10,4	6,0	11,4	10,0	9,2	
6,3	4,8	10,1	5,6	10,7	9,7	9,0	
6,0	4,4	9,8	5,4	9,8	9,2	8,6	
—	—	10,5	6,1	—	8,1	—	
6+	4,8	9,9	5,7	10,1	9,4	8,7	gemessen nach dem Denat. Spiritus Exemplar.
5,9	4,8	9,5	5,6	9,8	—	8,2	
6+	5	10,3	6	10,8	8,9+	8,5	Zahne sehr abgenutzen.
6	4,5	9,8	5,6	10,4	9,3	8,6	
5,7	4,9	10,1+	—	10,6	—	8,6	
5,6	4,9	—	—	10,7	—	8,5+	
6	4,7	—	—	10,3	—	8,6	
5,8	4,6	—	—	10,1	9,3	8,8	
5,9	4,8	10	—	10,6	—	8,6	
5,9+	4,8	9,8+	—	10,4	—	8,6	
6,0+	4,6	—	—	10,4	—	8,3	
6,1	5,0	—	—	10,3	—	8,5	
5,9	4,9	—	—	—	—	8,8	
6,1	4,8	—	—	10,4	—	—	

Як видно з цих знаходищ, намічається цікава картина в поширенні *N. milleri* — її не знайдено на Лівобережній Україні (тут я використовую і літературні дані); поблизу Дніпра на Правобережжі (Заспа, Руська Поляна, Медведівка) вона, можливо, трапляється, але рідко — тут замість неї водиться *N. fodiens*. На західному правобережному Поліссі (Малин) та в прилежних до нього районах (Любарськ. р.), а також у басейні р. Роси (Мліїв) вона трапляється поруч з *N. fodiens*. Сюди-ж можна віднести і знахідку її на Гродненщині.

На Гуманщині (Козацька, Оратів, Гумань) уже в басейні р. Бога знайдено тільки *N. milleri*. Останній факт дуже важливий і можливо, що на півдні від Гуманщини на Одещині та Поділлі, особливо в басейні р. Бога, водиться виключно ця форма. На це питання точну відповідь можуть дати аналізи погадок сов, яких у нас є, в більш-менш достатній кількості, з правобережного лісостепу і, на жаль, мало не відсутні з степової України.

Citellus citellus L.

Ховрашок західньо-європейський.

Citellus citellus auct.

Spermophilus musicus Mènèt. Kessler. Einige Mammologische Notizen. Bull. d. l. Société Imper. d. Naturalistes d. Moscou. 1858. T. XXXI. 2 Partie. P. 570.

Багато авторів у своїх працях одзначали для Поділля західньо-європейського ховрашка, але мало не завжди на підставі давніх літературних свідчень, не покликуючись на той чи інший примірник певної колекції. Через це до останніх днів питання про існування на Поділлі цього ховрашка зоставалося спірним. Для суміжної з Поділлям північної частини Басарабії його вказав свого часу О. Бравнер. Р. 1926 В. Храневич вказав його для Смотрицького р. Кам'янецької окр., але знов-таки не покликуючись на певні примірники, отже й на цей раз не скрізь ця вказівка заслуговувала довіри. Багато неясности внісла в цю справу ще помилка Кесслера, що мав шкурки цих ховрашків з району Могилів-Подільський — Ямпіль та з південних районів Волини (l. c.), але визначив їх як „*Spermophilus musicus*“. За Кесслером, як видно, К. Сатунін, а за Сатуніним В. Мартіно свого часу помилково вважали за західню границю поширення *Citellus musicus* р. Дністер, аж поки завдяки працям О. Бравнера було встановлено, що *Citellus pygmaeus* Pall. (= *C. musicus* auct) на захід од Дніпра, не йде. До цієї історії варто додати, що в Київському І.Н.О. в Зоол. Музеї є фігура *Citellus pygmaeus* часів Кесслера з етикеткою „№ 99. 8. (159) *Spermophilus citillus* M? Сусликъ сѣрый, Балта. Май 1849“. Маючи перед очима типового сірого суслика, треба було чекати помилки в етикетці, що справді й стверджено. Завдяки проф. В. М. Артоболовському я зміг подивитися в давню інвентарну книгу Музею І.Н.О., де місце здобуття цього ховрашка зазначено „Константиноградъ“,

але, очевидно, опісля слово „Константиноградъ“ було закреслене і замість нього зверху написано „Балта“. Можна подумати, що з Балти тоді приставлено *Citellus citellus*; тому бажано перевірити, чи є ці ховрашки і в А.М.С.Р.Р. У серпні цього року М. О. Вернер передав мені двох *Citellus citellus* L. Одного з них — самичку здобуто в Стрільниках на межі Могилів-Подільської та Тульчинської округ (кілометрів за 40 од ст. Жмеринки) 10. VI. 1927 (цей ховрашок переховується в кол. Ентом. Відділі К.К.С.Г.Д.С. з № 296); другий самець — добутий в с. Гонорівці Ямпільського р. 17. V. 1927 (цей примірник переховується в Зоол. Музеї У.А.Н. за № 288). М. Вернер, що особисто добував цих сусликів, каже, що останнього добув він між камінням. Порівнюючи ці два *Citellus citellus* з західньо-європейськими примірниками (у Києві три фігури західньо-європейського ховрашка з Угорщини є в Сільсько-господарському Музеї, а одна фігура звідти-ж в Ентом. Відділі К.К.С.Г.Д.С. № 297), треба констатувати, що наші ховрашки мають більше розвинення чорного волосся довкола очей та на голові¹⁾, виразніші дрібні крапки на спині й помітно меншу задню лапку. Так за Miller'ом західньо-європейські ховрашки мають задню лапку розмірами 35,4—38,4 мм., а у одного з наших задня лапка 31 мм., а у другого 32 мм. Більшу задню лапку мають і оглянуті в мене фігури західньо-європейських ховрашків. Одзначаючи ці особливості наших примірників, остаточне вирішення питання я залишаю до здобуття повнішого матеріалу.

Розміри цих двох ховрашків такі (перший № 288, а другий № 296): L. 190—200; С. 40—68; Рl. 31—32; А. 7—9; конділобазальна довжина черепа 41,4—41,1; вилицева ширина 28,8—27,9; діастема 12—12; горішні molares завдовжки 8,9—8,7. Обидва ці ховрашки цілком дорослі.

Cricetus cricetus nehringi Matschie.

Cricetus cricetus nehringi Matschie. Miller. Catalogus Mammal. P. 605.

Разом з західньо-європейськими ховрашками М. О. Вернер передав мені одну шкурку самця хом'яка з черепом, що він добув його 10. VI. 1927 в с. Стрільниках Тульчинської окр. Цей хом'як (переховується в кол. Ентом. Відділі К.К.С.Г.Д.С. за № 295), дуже гарно визначається як *Cricetus cricetus nehringi* Matschie. Завбільшки цей хом'як помітно менший од хом'яків з інших місць України. На цей факт вказав мені і сам М. О. Вернер, що бачив чимало хом'яків таких розмірів підчас боротьби з ними в Могилів-Подільській окрузі. Отже треба гадати, що наш примірник не є щось випадкове, а наше визначення силуване. Властиво знайдення цього підвиду у нас можна було б чекати тому, що він водиться в суміжній Румунії (тип з Слобозії та Чорновод) і напевно в Басарабії. Знахідка цього підвиду на Україні має чималий зоогеографічний інтерес.

¹⁾ Можливо, що фігури західньо-європейських ховрашків вицвіли, стоячи з 1912 р.

Розміри нашого примірника такі: L. 230; C. 52; Pl. 30; A. 29; кондилобазальна довжина черепа 48,5 мм., вилицева ширина 28,3; міжочна відстань 6,1; ширина rostrum 8,3; діастема 15,7; горішні molares завдовжки 6,7. Вік хом'яка — senilis.

Кінчаючи цю замітку, висловлюю щиру подяку М. О. Вернерові, що зібрав цікавий матеріал.

ZUSAMMENFASSUNG.

Neomys milleri Mottaz. Der Verfasser beweist auf Grund eines Studiums von 50 Schädeln der Eulengewölle und zwei Bälgen dieser Art, welche er auf dem rechten Dnjeprufer der Ukraine gefunden hat, dass *Neomys soricioides* Ognev, die 1917 aus dem Gouvernement Grodno beschrieben wurde, zweifellos ein Synonym von *Neomys milleri* Mottaz ist, die 1907 aus der Schweiz beschrieben worden ist.

Der Verfasser weist auf die Abwesenheit der *N. milleri* auf dem linken Dnjeprufer der Ukraine hin und auf das ausschliessliche Vorhandensein dieser Form in Uman'schen Bezirk.

Es ist möglich dass das weitere Studium es ermöglichen wird der *N. soricioides* die Bedeutung einer Unterart beizumessen.

Ausmessungen siehe in der Tabelle.

Citellus citellus L. Herr N. E. Werner übergab dem Verfasser zwei Zieselmäuschen dieser Art, die er im Frühling 1927 im Mohilew-Podolschen Bezirk (Podolien) erbeutet hat. Auf diese Weise wird das Vorhandensein der westeuropäischen Zieselmaus in der Ukraine bestätigt, denn bis dahin war diese Frage streitig.

Ein Exemplar dieser Zieselmäuschen befindet sich im Zoologischen Museum der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften.

Cricetus cricetus nehringi Matschie. Verfasser zählt zu dieser Unterart einen alten Hamster, den Herr N. Werner 1927 im Rayon Derebtschin, Bezirk Mohilew-Podolskij (Podolien) erbeutet hat.
